

ЗМІСТ

- 7 Передмова Олександри Матвійчук
- 12 Від автора
- 18 Словник

Полісся

- 21 Буча, Ірпінь
- 32 Гостомель
- 52 Кухарі
- 59 Ірпінська дамба: Демидів, Козаровичі
- 70 Іванків

Сіверщина

- 78 Корюківка, Городня
- 90 Москалі
- 102 Чернігів

Слобожанщина

- 114 Тростянець
- 126 Суми
- 139 Харків
- 159 Мала Рогань
- 168 Дергачівська громада
- 182 Балаклія
- 191 Село «Х»
- 195 Ізюм
- 208 Вовчанськ
- 217 Куп'янськ

ДЕОКУПАЦІЯ.

- 228 Лиман
- 237 Святогірськ

Причорномор'я

- 246 Олександрівка
- 257 Херсон

- 276 Про Українер
- 278 Команда волонтерів проекту «Деокупація»

ПЕРЕДМОВА

Будь-яка війна перекреслює цінність людського життя. А надто коли вона без правил. Росія використовує воєнні злочини як метод ведення війни. Ця країна через біль і страждання намагається зламати опір місцевого населення, щоб утримати контроль над захопленими територіями.

Тому важливо дати голос людям, які вижили під час російської окупації. Йому часто бракує гучності на тлі заяв політиків, які пропонують віддати країні-агресору захоплені території та вдовольнити її імперські апетити. Голос людей, які вижили, робить такі заклики аморальними.

Мир не настає, коли країна, на яку напали, складає зброю. Тоді це не мир, а окупація. Окупація — це просто інша форма війни.

Я знаю, що говорю, бо документую воєнні злочини Росії з 2014 року. Після захоплення Криму та частини Луганської та Донецької областей Росія зробила ці території експериментальним полігоном для примусової асиміляції та придушення свободи. Там були відпрацьовані такі інструменти, як терор і насильство, нав'язування російської культури та примусове переміщення населення.

Це відбувається так. Після захоплення територій Росія цілеспрямовано знищує активних людей, щоб зламати здатність місцевих громад до самоорганізації. Російські військові та спецслужби зачищають учасників місцевого самоврядування, журналістів, волонтерів, активістів, священників, митців та ін. Досить швидко підвали адміністративних будинків та заводів перетворюють на катівні. Виникає ціла інфраструктура, що обслуговує незаконні місця несвободи, де ні життя, ні страждання людини нічого не варті. Там вагітну жінку чи сивочолого чоловіка гвалтують, підвішують, катують струмом, виривають нігті, відрізають

кінцівки. Самі чутки про це нелюдське поводження допомагають утримувати населення в покорі.

Не існує жодного алгоритму, як діяти, щоб гарантовано себе убезпечити. Російська система пожирає всіх підряд. На окупованих територіях люди опиняються в підвалах, бо ходили не в тому місці чи не в той час, мали якесь майно чи невеликі кошти, фігурували в доносі сусідів. Тобто всі вони живуть у «сірій зоні» і не мають жодних можливостей, щоб захистити себе, свою свободу, свою власність, своє життя та своїх найрідніших.

Ні російський балет, ні філософія Достоевського не стримують Росію від звірств. Навпаки, російську культуру застосовують як зброю для домінування та знищення інших культур. Українську культуру та весь український народ оголошують такими, що не існують. Із цього твердження простежується геноцидальний намір знищити всіх незгодних.

Невипадково спочатку з'являються російські танки, а потім — банери з Пушкіним. Це своєрідні дороговкази, якими російська імперія маркує захоплені нею території. В окупації забороняють українську мову та символіку, державну ідеологію Кремля викладають під виглядом історії, державну релігію встановлюють у формі «московського патріархату», а українських дітей іще з дитячого садочка переконують, що вони росіяни, і виховують в атмосфері ненависті й відрази до всього українського.

Для знищення певної національної групи не обов'язково вбивати всіх її представників. Можна примусово змінити їхню ідентичність — і весь народ зникне.

Щоб прискорити ці процеси та закріпити свої імперські завоювання, проводиться штучне заміщення населення. Усі ці роки в окупованому Криму тривають державні програми заселення півострова росіянами з різних регіонів РФ. Якщо не зупинити процес колонізації, то за якийсь час штучно сформується гомогенна російська більшість.

Українці, примусово депортовані в різні регіони Росії, також не мають шансів протистояти примусовій асиміляції.

Після повномасштабного вторгнення всі ці інструменти Росія застосовувала і на територіях, захоплених після лютого 2022 року. Частина з них вдалося звільнити досить швидко, і країна-терорист не встигла приховати сліди своїх злочинів. Фотографії вбитих цивільних людей, тіла яких тижнями лежали на вулицях аж до звільнення міст і містечок довкола Києва, обійшли всі світові засоби масової інформації. Вони нагадують світу, що всі здобутки цивілізації, починаючи від системи ООН і закінчуючи новітніми технологіями, досі не можуть захистити людину та її гідність.

Книжка, яку ви тримаєте перед собою, про людей та їхній досвід. Про те, що ми боремося не тільки за нашу землю, а й за людей, які на цій землі живуть. Про те, що свобода – наш цивілізаційний маркер. Так, ми не знаємо, коли український прапор знову замайорить над Севастополем. Але ми певні, що рано чи пізно це станеться.

Олександра Матвійчук
правозахисниця, лауреатка
Нобелівської премії миру 2022

ВІД АВТОРА

З якої причини ви могли б ніколи не познайомитися зі своїми бабусею та дідусем? Ще декілька років тому я думав, що мої померли молодими і тому ми й не зустрілися. Але нещодавно дізнався, чому тато так і не познайомив мене зі своїми батьками. Це було практично неможливо. Мій дідусь народився у 1886 році, а я — у 1988-му. Чи багато шансів було зустріти діда, якщо в рік мого народження йому мало би виповнитися сто два роки? Здавалося б, до чого тут деокупація?

Мій дід Тимофій тримав коней у селі неподалік Києва. Совети його розкуркулили й вислали в Архангельськ, звідки він повернувся вже в 1934 році. Йому натоді було вже майже п'ятдесят. За кілька років до цього його дружина і троє дітей померли через Голодомор, хата була знищена. Тимофій переїхав до міста й одружився вдруге. Так на світ з'явилися мої тітка Галина і батько Анатолій. Коли в повоєнній Україні, яка знову опинилася у штучному голоді, народився мій батько, Тимофію виповнився шістдесят один рік. Чи багато шансів було в нього повернутись додому з російського заслання, вижити у Другій світовій і в пізньому, як для тодішнього часу, віці зачати мого батька? Чи багато шансів було в мого батька вижити в рік чергового штучного голоду, влаштованого совецькою (тобто російською) окупаційною владою? А отже, чи багато шансів народитися мав я? І найголовніше, хто винен у тому, що ця та безліч інших українських родинних історій склалися саме так? Мій дід Тимофій через совецьку окупацію України майже не виховував своїх дітей, бо вони народилися тоді, коли він уже мав би бути дідусем. А його батько Яриним забрав зі свого прізвища «-енко», аби не асоціюватися з українцями. Можливо, це мене й врятувало?

У іншій моєї прабабці з прадідом — Антоніни та Якова — було сім дочок, з яких крізь дитинство й голод пройшло лише п'ять. Наскільки

високою була ймовірність, що бабця залишиться саме серед тих, хто вижив? У моєму роду п'ятнадцять жертв Голодомору, семеро чи восьмеро висланих до совєцьких таборів, у прадіда Якова дві могили: одна в Білій Церкві, друга — в Києві. І це лише ті предки, чиї долі я зумів дослідити. Якова начебто вбили на фронті й навіть когось схожого поховали. Тим часом він із простреленою рукою сидів у сільському погребі. Прабабця невідомо скільки місяців поспіль носила йому їсти. Від кого він там ховався вже після війни? Від тих самих окупаційних військ, які прогнали інші окупаційні війська, але продовжували радо розстрілювати своїх. Одна з історій у цій книжці — про ветерана сучасної війни, який намагався сховатися в своєму селі від росіян.

Так уже сталося, що українці ошчасливлені жити на межі цивілізації. Ми рідко опинялися в тилу: жодна з великих європейських війн за ідентичності не проходила без зміни наших кордонів. Україна доволі далеко від краю Євразійської тектонічної плити — природа убезпечила нас від багатьох природних катаклізмів. Люди, які народжуються і живуть на розломі тектонічної плити, ніколи не забувають, що багатопверхові забудови — не найкраща ідея, бо все може накрити вулканічною лавою, цунамі або зруйнувати землетрусом. Під нашими землями не було розломів тектонічних плит із часів пізнього протерозою, натомість останні сотні років розламуються плити цивілізаційні. Україна була розділена між імперіями й докладалася до їхнього розпаду. Стояла мечем і щитом і в обох світових війнах.

Росія завжди була для України загрозою. Дослідження власного роду переносить це з рівня підручників з історії на особистий рівень. Західний фронт, що іноді відкривався, був для українців тимчасовим явищем, тоді як східний не закривався ніколи. Росіяни поколіннями винищували українців, які могли опиратися та свідчити про російські звірства. Росіяни вбивали українців по всьому світу: Симона Петлюру — у Франції, Степана Бандеру — в Німеччині, Євгена Коновальця — у Нідерландах, а Володимира Оскілка — на території тодішньої Польщі.